

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО У СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Олена Переверзева

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті наведено теоретичний аналіз можливостей музичного мистецтва в структурі сучасних здоров'язберігаючих освітніх технологій. Розглянуто функції музичного мистецтва та на цій основі класифіковано функціональні особливості здоров'язберігаючих технологій, обґрунтовано можливість їх впровадження у музичну діяльність. Особливу увагу приділено компенсаторній та фоново-лікувальній функціям музичного мистецтва. Доведено, що музичне мистецтво є невід'ємною частиною здоров'язберігаючих освітніх технологій, оскільки його зміст, принципи, форми, методи та засоби органічно вписуються в концепції здоров'язбереження та збереження здоров'я, сприяють створенню здоров'язберігаючого середовища в музичній діяльності, забезпечують повноцінний гармонійний розвиток та збереження здоров'я дітей. Звернення до поняття «педагогічна музична терапія», аналіз його змісту дозволяють знайти нові підходи до реалізації здоров'язберігаючих технологій у музичній освіті.

Ключові слова:

музичне мистецтво; функції музики; освітні технології; оздоровчі технології; педагогічна музична терапія.

Resume:

Pereverzieva Olena. Musical art in the structure of the contemporary health-preserving educational technologies.

The article provides a theoretical analysis of the possibilities of musical art in the structure of modern health-preserving educational technologies. The functions of musical art are considered, and on this basis the functional features of health-preserving technologies are classified, the possibilities of their introduction into musical activities are substantiated. Special attention is paid to the compensatory and background-healing functions of musical art. It has been proven that musical art is an integral part of health-preserving educational technologies, since its content, principles, forms, methods and means fit organically into the concept of health protection and health preservation, contribute to the creation of a health-preserving environment in musical activities, ensure full harmonious development and preservation of children's health. Turning to the concept of "pedagogical music therapy" and analyzing its content allow us to find new approaches to the implementation of health-preserving technologies in music education.

Key words:

musical art; functions of music; educational technologies; health technologies; pedagogical music therapy.

Постановка проблеми. Сучасна освітня парадигма акцентує увагу на розвитку загальної культури та мислення людини, особистість якої у виховному процесі має виступати як відкрита система з високим духовним потенціалом. Музичне мистецтво як підсистема духовного життя суспільства реалізується через творче відтворення дійсності у музичних художніх образах. Це специфічна сфера художньої діяльності, що має складну структуру, соціальну значимість і спрямованість. Незважаючи на різноманіття філософсько-естетичних концепцій та підходів у визначенні сутності та ролі музичного мистецтва у житті людини, музика визнана як втілення цілісності людини, сконцентрованої у звуку. Феномен музики сьогодні сприймається нами як процесуальність життя, що і визначає основні функції музичного мистецтва, які забезпечують ефективність гармонійного розвитку особистості на всіх щаблях музичної освіти.

З позицій сучасних освітніх технологій для нас особливо важливою є функціональна значущість музичного мистецтва та механізми (принципи) реалізації функцій у музично-освітній практиці. Саме функціональна значущість є визначальною під час розгляду музичного мистецтва як педагогічного засобу, що забезпечує ефективність різноманітних впливів на особистість.

У широкому розумінні кожна з сучасних освітніх технологій є спеціально організованим

процесом, що забезпечує взаємодію окремих осіб у рамках конкретного соціально-культурного досвіду, зокрема досвіду музичної діяльності та музичної освіти. Це дозволяє нам розглядати технологію як механізм формування в особистості соціально та професійно-значущих якостей, культурних норм та цінностей, а також передачі досвіду поведінки та спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціональної значущості музики досить широко висвітлені в науковій літературі (соціологія – Т. Адорно, Й. Кресанек, Б. Долинський (Долинський, 2010, 2016), Г. Воскобойнікова (Воскобойнікова, 2014), Г. Мешко (Мешко, 2009), Ю. Бойчук (Бойчук, 2013) та ін.; психологія – Л. Виготський, О. Ревякіна (Ревякіна, 2013), В. Міляєва (Міляєва, 2012), Ю. Бреус (Бреус, 2012) та ін.; музикознавство – В. Медушевський, А. Холопова, Г. Шевченко (Шевченко, 2006) та ін.). Однак перелік функцій не є незмінним, він постійно поповнюється новим контекстом, обумовленим змінами в суспільстві і безпосередньо залежить від системи суспільних потреб у цьому виді мистецтва.

Метою роботи є теоретичний аналіз можливостей музичного мистецтва у структурі сучасних здоров'язберігаючих освітніх технологій, дослідження функції музичного мистецтва та на цій основі класифікація функціональних особливостей здоров'язберігаючих технологій, обґрунтування

можливостей їхнього впровадження до музичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо функціональні особливості музичного мистецтва, особливо концентруючись на функціях, що сприяють реалізації здоров'язберігаючих освітніх технологій у музичній освіті.

Естетична функція. Сприймаючи музичний твір, ми не лише засвоюємо його зміст, ми емоційно його осягаємо і даємо чуттєво-конкретним музичним образам естетичну оцінку, тим самим формуючи естетичний смак.

Соціальна функція музичного мистецтва виявляється у тому, що ми отримуємо можливість перетворення соціальної реальності: виховання гармонійно розвиненої особистості та перетворення суспільства; формування інтелектуальних, вольових та моральних якостей людини, ціннісних орієнтацій та установок суспільства; стимуляція творчих сил та здібностей; соціалізація особистості (А. Сохор).

Безпосередньо із соціальної впливає комунікативна функція музичного мистецтва, суть якої сьогодні можна охарактеризувати як створення музичної реальності, зумовленої конкретними соціальними чинниками. Соціальна функція безпосередньо визначає комунікативні можливості музичного мистецтва. Це пов'язано зі створенням музичної реальності, своєрідного віртуального музичного буття, обумовленого конкретними соціальними чинниками та умовами життя особистості та суспільства загалом.

Музика широко використовується із пізнавальною метою. Твори музичного мистецтва є цінними, певною мірою об'єктивними та досить конкретними джерелами інформації щодо процесів, які відбуваються у суспільстві. Тому пізнавальна функція спрямована на освоєння дійсності та аналіз її за допомогою музичних художніх образів.

Виховний вплив музики різноманітний і має спрямованість формування гармонійно розвиненої особистості, її духовно-моральне становлення і вдосконалення, та тісно пов'язаний із гедоністичною функцією, що відображає здатність музичного мистецтва приносити задоволення. Слід зазначити, що естетична, пізнавальна та виховна функції реалізуються в органічній єдності. Завдяки естетичному початку при освоєнні змісту музичних творів ми пізнаємо нове, просвічуємось та виховуємось.

Музичне мистецтво несе у собі й низку приватних функцій. У науковій літературі звертають увагу на те, що у процесі міжкультурної комунікації музичне мистецтво виконує три основні функції: функцію

естетичної насолоди, функцію інтелектуально-філософської гри та фоново-лікувальну функцію (Т. Барановська та ін.). Відповідно до фоново-лікувальної функції музичний твір розглядається як фон, що змінюється в залежності від стану, настрою та самопочуття особистості, що збуджує або заспокоює її (Т. Адорно). Таким чином, ми підійшли до компенсаторної функції музичного мистецтва, яка дозволяє вирішити певні психологічні проблеми, відновити спокій та душевну рівновагу, компенсувати та збалансувати відсутність краси й гармонії у навколишній дійсності, створити умови, що позитивно впливають на емоційну сферу особистості та сприяють збереженню здоров'я.

Крім того, в рамках компенсаторної функції музичного мистецтва виокремлюється кілька дуже суттєвих підвидів, які безпосередньо належать до педагогічних технологій, спрямованих на охорону здоров'я дітей. Це корекційно-розвивальна, реабілітаційна або відновна та оздоровча функції музики, які дозволяють нам розглядати музичне мистецтво щодо соціально-оздоровчих, реабілітаційних та рекреативно-оздоровчих впливів на особистість.

Сьогодні здоров'язберігаючі технології є складовою та відмінною особливістю вітчизняної освітньої системи, у зв'язку з чим охорона здоров'я дитини сьогодні – пріоритетний напрямок діяльності соціуму: тільки здорові діти матимуть можливість більш ефективно засвоювати знання, вміння та навички, набувати суспільно-корисного досвіду для подальшої професійної діяльності.

Нові знання та експериментальні дані про емоційний, інтелектуальний, психологічний та фізіологічний вплив музики на особистість дозволяють розглядати її як універсальний засіб вдосконалення всіх сторін життєдіяльності людини.

Розглянемо особливості деяких оздоровчих освітніх технологій, у яких провідну роль відіграє музичне мистецтво. Однак слід наголосити, що в розумінні поняття «технологія» в освітньому та музично-діяльнісному аспекті є особливості та деякі розбіжності, які слід позначити.

Якщо в педагогічному аспекті технологія вторинна й стосовно методики і є послідовністю реалізації методичних установок, то в музичній освіті технологія первинна. Суть та послідовність наших дій при освоєнні творів музичного мистецтва у процесі навчання однозначна та незмінна: сприйняття музичного твору → аналітичне вивчення та виконавське освоєння музичного твору → творче відтворення чи витвір музичного твору. Методик реалізації цієї технології може бути нескінченно багато:

скільки педагогів-музикантів – стільки і методик. У цьому контексті, співвідносячи освітні й виховні функції музичного мистецтва, необхідно наголосити на цьому факторі.

Оскільки у вітчизняній системі освіти декларується необхідність поліфункціонального підходу до музичного виховання, що передбачає організацію музичного середовища, спрямованого на гармонійний та цілісний розвиток дитини, інноваційний музично-освітній простір потребує відповідних механізмів та технологій, серед яких ми звертаємо увагу на соціально-оздоровчі, рекреативно-оздоровчі та реабілітаційні технології. Незважаючи на відмінність назв, у них багато спільного: кожна з них може належати до гуманітарних та суспільно-групових технологій, спрямованих як на певну соціальну категорію, так і на окрему особистість. Це визначає їхню основну цільову установку – досягнення позитивних змін у сфері спілкування, культури та дозвілля людей, які призводять до зміни якості та способу життя конкретної особистості.

Більшість оздоровчих технологій тою чи іншою мірою пов'язані з музичним мистецтвом. Цілком об'єктивно простежується взаємозв'язок і єдність у розумінні як функцій музичного мистецтва, так і функціональних особливостей різних оздоровчих технологій, що мають його у своїй основі. Як і музичне мистецтво, оздоровчі технології припускають соціалізацію особистості (діяльність, спілкування, самосвідомість); освіту та розвиток, інформаційне збагачення та просвітництво (духовний розвиток, саморозвиток та соціальне самоствердження, трансляція суспільно корисних знань, формування ціннісних установок); реабілітацію (відновлення сил та духовної рівноваги, зняття емоційних затисків).

Таким чином, і функції музичного мистецтва, і функції різних освітніх технологій, спрямованих на соціалізацію, розвиток та оздоровлення особистості забезпечують безперервність освіти та духовного вдосконалення, створюють умови для розвитку активності, самостійності та творчого самовираження особистості, сприяють подоланню фізичної, психічної та інтелектуальної напруги.

Якщо розглянути вище оздоровчі технології є загальними для багатьох видів діяльності, то музична терапія, як відбиток функціональної значимості музичного мистецтва, будується винятково з урахуванням музичного мистецтва.

Незважаючи на достатній рівень розробленості проблеми терапевтичного впливу музичного мистецтва, не існує однозначного тлумачення цього феномену. Ми дотримуємося такого трактування поняття: музична терапія

(музикотерапія) мелолістика – це сукупність різноманітних методів і технологій, що ґрунтуються на музичному мистецтві та використовують усі види музичної діяльності, твори музичного мистецтва, окремі звуки та звукосполучення з конкретною педагогічною та оздоровчою метою. Педагогічні цілі – навчання, виховання та розвиток (соціальна адаптація, розвиток психічних, інтелектуальних та спеціальних здібностей, активізації потенційних можливостей людини та ін.), оздоровчі цілі (загальне оздоровлення, підвищення працездатності, зняття нервової перенапруги та втоми, емоційних затисків та ін.).

Наші міркування спричинили необхідність актуалізації терміну «педагогічна музична терапія», у розумінні якого ми виходимо з його онтопсихологічного тлумачення, де музикотерапія призначена для «біологічно та соціально здорових людей» з метою навчити їх «гармонійному здоров'ю власного тіла». А. Менегетті писав, що онтопсихологічна музикотерапія народилася з досвіду і починається там, де є цілісне здоров'я та емоційно-психологічне задоволення потреб, починаючи з рівня повсякденного життя. Для того, щоб підкреслити відмінність загальнооздоровчої музикотерапії від лікувальної (клінічної), А. Менегетті запровадив термін «мелолістика», суть якого – розвиток креативності людини-лідера, здорової відповідно до загальноприйнятої норми.

Все вищевикладене дозволяє дати характеристику, визначити основні форми та методи (технології) педагогічної музикотерапії.

Педагогічна музична терапія – це один із засобів комплексного впливу на особистість музичним мистецтвом з метою розвитку пізнавальних інтересів, а також духовно-морального та фізичного оздоровлення.

Основна мета педагогічної музичної терапії – гармонізація розвитку особистості цілеспрямованою музичною діяльністю, розвиток здатності самовираження і самопізнання суб'єктів цієї діяльності. Вона спрямована на профілактику та корекцію негативних емоційних станів, нормалізацію емоційно-вольової сфери та поведінкових реакцій, збереження та відновлення здоров'я, сприяє формуванню свободи творчого самовираження, активності та впевненості у своїх силах та передбачає:

- участь у музично-терапевтичній роботі практично всіх бажаючих, незалежно від наявності у них здібностей до музичної діяльності;
- є засобом невербального спілкування, створює атмосферу довіри, терпимості та уваги

до внутрішнього світу людини, викликає позитивні емоції;

- мобілізує творчий потенціал та внутрішні механізми саморегуляції та оздоровлення.

Основні принципи педагогічної музикотерапії безпосередньо зумовлені сучасними теоріями діяльності та навчання, а також основними принципами музичного виховання, серед яких особливо слід підкреслити індивідуальний підхід, психологічну комфортність, цілісність, образність, асоціативність, інтонаційність, художність.

Справедливим є розподіл сучасної музичної терапії на два основні види: релаксаційна – розслаблююча, заспокійлива, що усуває наслідки стресів і психічної напруги; адаптаційна, що активізує розумову діяльність та фізіологічні процеси в організмі людини.

У практичній діяльності взаємодіють три основні форми музикотерапії: рецептивна (пасивна), активна (залежно від видів музичної діяльності), інтегративна (використання можливостей суміжних видів мистецтва). Відповідно реалізуються і музично-терапевтичні методи, які безпосередньо пов'язані з методами музично-педагогічного впливу на особистість і, великою мірою, повторюють їх.

Методи педагогічної музикотерапії можна класифікувати за такими критеріями:

1. Спрямованість на формування музично-естетичної свідомості – розвиток толерантності, емпатії, емоційно-ціннісного ставлення до музики та ін.

2. Спрямованість формування досвіду музичної творчості – розвиток художньо-пізнавальних здібностей, умінь чути музику, встановлення асоціативних зв'язків та ін.

3. Стимуляція практичної музичної діяльності, музичного самовиховання та самовираження – активні інтегративні методи, що ґрунтуються на взаємозв'язку різних видів музичної діяльності.

Конкретизація методики педагогічної музичної терапії безпосередньо залежить від індивідуальних особливостей як суб'єкта, так і об'єкта освітньої діяльності. Методів може існувати рівно стільки, скільки є педагогів-музикантів, а ефективність використання методів визначається рівнем їхньої професійної майстерності.

Висновки. Таким чином, музичне мистецтво та музична діяльність у сучасному світі є невід'ємною частиною здоров'язберігаючих освітніх технологій. Їхній зміст, принципи, форми, методи та засоби органічно вписуються в концепції здоров'язбереження та збереження здоров'я, сприяють створенню здоров'язберігаючого середовища в музичній діяльності, забезпечують повноцінний гармонійний розвиток та збереження здоров'я дітей.

У цій статті ми спробували теоретично осмислити можливості музичного мистецтва у структурі сучасних здоров'язберігаючих технологій, обґрунтувати принципи, напрями, форми та методи музично-оздоровчої роботи у процесі навчання. Ми не претендуємо на всеосяжне охоплення проблеми, проте сподіваємося, що звернення до поняття «педагогічна музична терапія» та аналіз його змісту дозволять знайти нові підходи до практичної реалізації цього феномену в музичній освіті.

Список використаних джерел

- Бойчук, Ю. Д. (2013). Людина як космопланетарний та біопсихосоціальний феномен. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Філософія»*. Харків: ХНПУ. 40 (І).
- Воскобойнікова, Г. Л. (2014). Концепція комплексної оцінки адаптаційних можливостей у формуванні і збереженні індивідуального здоров'я людини. *Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України*. 8 (СХХV).
- Гончаренко, М. С. (2011). *Духовность, здоровье, образование: учеб. пособ.* Харьков: «БУРУН КНИГА», Київ: КНТ.
- Долинський, Б. Т. (2016). Визначення сутності поняття «здоров'я» та його роль у професійній діяльності вчителя початкової школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Носко М. О. (Ред.). Чернігів: ЧНПУ, 136.
- Долинський, Б. Т. (2010). *Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності*: монографія. Одеса: Видавець М. П. Черкасов, 2010.
- Мешко, Г. М. (2009). Професійне здоров'я педагога як необхідна умова його творчого кар'єрного зростання. *Науковий часопис Національного педагогічного*

References

- Boichuk Yu.D. (2013). Liudyna yak kosmoplanetarnyi ta biopsychosotsialnyi fenomen. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody «Filosofia»*. Vyp. 40, ch. I. Kharkiv: KhNPU. [in Ukrainian].
- Voskoboinikova H.L. (2014). Kontseptsiiia kompleksnoi otsinky adaptatsiinykh mozhlyvostei u formuvanni i zberezhenni indyvidualnoho zdorovia liudyny. *Nauka i osvita: Naukovopraktychnyi zhurnal Pivdennoho naukovoho tsentru NAPN Ukrainy*. № 8/CXXV. Serpen. [in Ukrainian].
- Honcharenko M.S. (2011). *Dukhovnost, zdorove, obrazovanye: ucheb. posob.* Kharkov: «BURUN KNYHA», K.: KNT. [in Ukrainian].
- Dolynskiy B.T. (2016). Vyznachennia sutnosti poniattia «zdorovia» ta yoho rol u profesiinii diialnosti vchytelia pochatkovoii shkoly. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka.*; hol. red. Nosko M. O. Chernihiv: Vyp. 136. ChNPU. [in Ukrainian].
- Dolynskiy B.T. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia zdoroviazberezhuvalnykh navychok i vmin u molodshykh shkoliariv u navchalnovykhovni diialnosti*: monohrafiia. Odesa: Vydavets M.P. Cherkasov. [in Ukrainian].

- університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 9 (19).
- Міляєва, В. Р., & Бреус, Ю. В. (2012). Емоційне здоров'я як складова професійної успішності майбутніх фахівців соціономічних професій. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. X (23).
- Ревякіна, О. (2013). Основні теоретико-методологічні підходи до проблеми особистісного здоров'я у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці. *Психологія особистості*. 1 (4).
- Шевченко, Г. П. (2006). *Духовність та духовна культура особистості. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: колективна монографія*. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля.
- Meshko H.M. (2009). Profesiine zdravovia pedahoha yak neobkhdna umova yoho tvorchoho kariernoho zrostannia. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seria 16. Tvorchia osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky: zb. nauk. prats. Vyp. 9 (19), vidp. red. N. V. Huzii. K.: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova*. [in Ukrainian].
- Miliaieva V.R., Breus Yu.V. (2012). Emotsiine zdravovia yak skladova profesiinoi uspishnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuksa. Psykholohiia navchannia. Henetychna psykholohiia. Medychna psykholohiia*. X (23). [in Ukrainian].
- Reviakina O. (2013). Osnovni teoretyko-metodolohichni pidkhody do problemy osobystisnoho zdravovia u vitchyzniani ta zarubizhnii psykholohichnii nausti. *Psykhologhiia osobystosti*. № 1 (4), [in Ukrainian].
- Shevchenko H.P. (2006) *Dukhovnist ta dukhovna kultura osobystosti. Formuvannia dukhovnoi kultury uchnivskoi molodi zasobamy mystetstva: kolektyvna monohrafiia*. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia. [in Ukrainian].

Відомості про автора:**Переверзєва Олена Валентинівна**

heloness@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi:

*Матеріал надійшов до редакції 25. 01. 2024 р.
Прийнято до друку 17. 02. 2024 р.*

Information about the author:**Pereverzieva Olena Valentynivna**

heloness@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi:

*Received at the editorial office 25. 01. 2024.
Accepted for publishing 17. 02. 2024.*